לתרומות, והצטרפות מנויים לקבלת הסיכומים בכל השפות מידי יום במייל במחיר סימלי ליום: עברית 1 ש"ח, תרגום 1$: נדרים פלוס | קהילות | חשבון הבנק: בנק הדואר מ"ח 8373952

מפעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

מפעל הדף העולמי בעיון

כולל ומכון ראש פינה:
כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לידיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והחוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנזקקים ואברכים עמלי תורה

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמית זצ"ל
ומרת הדרה בת שמחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

דף פ'

השותה מלא לוגמיו. אמר רב יהודה אמר שמואל: לא מלא לוגמיו ממש, אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו. - והא אנן תנן מלא לוגמיו! - אימא: כמלא לוגמיו ...

שיעור מלא לוגמיו

מבואר בגמ', דבשתיה אין השיעור שוה לכל אדם כמו באכילה, משום דלענין שתיה קים להו לחכמים דלא מייתבא דעתיה של אדם אלא במלא לוגמיו דידיה. ומה שאמרו שאילו יסלקנו לצד אחד יראה כמלא לוגמיו, פירש **הרמב"ם בפיה"מ**, דהיינו דלא בעינן שיהא שני הלחיים מלאין משקה אלא די שיהא אחד מלא ובולט אלא שאז יראה ממילא כאלו שניהם מלאין. והביאו **המשנ"ב** [סי' תרי"ב ס"ק כ"ה].

ומבואר בגמ' שיש ד' דעות בשיעור השתיה ביוה"כ, לדעת ב"ש הוא רביעית, לב"ה מלא לוגמיו, לר' יהודה בשם ר"א כמלוא לוגמיו, לרבי יהודה בן בתירא כדי גמיעה. ומבואר בגמ', דהנפק"מ בין ב"ה לר' יהודה בשם ר"א הוא 'מלא לוגמיו דחוק'. והיינו שאין צידו מלא לגמרי. **ופירש"י**, שרבי אליעזר מחייב גם בשיעור כזה, אבל לבית הלל אינו חייב אלא בכמלא לוגמיו בריוח. ופירש **הגבורת ארי** טעמו שפתאש כן [ולא להיפך], משום דקיימא לן כל תנא בתרא לטפויי אתא [ב"ב צ"ג ב'], אם כן ר"א שסידר התנא דבריו אחר דברי בית הלל לטפויי אתא חיובא יותר מבית הלל ולחייבו בשיעורא זוטא[א]. **ובשיח יצחק** כתב, שיש לדייק כדברי רש"י מהלשון, שב"ה נקטו מלא לוגמיו דמשמע מלא, ואילו ר"א נקט 'כמלא לוגמיו' דמשמע פחות משיעור זה [ועע"ש].

וכתב **במנחת חינוך** [מצוה שי"ג], שבודאי הלכה כב"ה נגד ר"א, והקשה על **הרמב"ם** איך סתם [פ"ב ה"א] וכתב "כמלא לוגמיו" ולא כתב "כמלוא לוגמיו **בריוח**", והוא נפק"מ גדולה באדם גדול או בקטן דהשיעור הוא כמלוא לוגמיו אינו חייב חטאת אלא אם הוא כמלוא לוגמיו בריוח, אך על הטוש"ע לא קשה כי באמת לענין איסור אין נפק"מ אלא לחולה והוא מלתא דלא שכיח, אבל על הרמב"ם קשה דדרכו להביא כל הדינים, וצ"ע. **ובשער הציון** [סי' תרי"ב ס"ק כ"ז] הביא הלכה זו דבעינן מלא לוגמיו בריוח.

כתב **הר"ן**, דמוכח בגמרא דשיעור זה הוא באדם בינוני פחות מרביעית לוג [ר"ל, דמבואר בגמ' שבאדם רגיל הוא מחומרי ב"ה, וא"כ מוכח שמלא לוגמיו שאמרו ב"ה הוא פחות מרביעית שאמרו ב"ש]. **ומיהו לא קאימנא שפיר בהאי פחות מרביעית כמה הוי בציר מיניה.** עכ"ד הר"ן כאן.

א א"ה. ואף שמבואר בגמ' שהמחלוקת בעוג מלך הבשן שב"ש מחמירים יותר מב"ה, ואעפ"כ סידר דבריהם קודם, י"ל דעכ"פ התנא עצמו ששנה דבריהם סידר דבריהם קודם כיון שברוב האנשים הם מחמירים יותר. ועוד י"ל שהוא משום שמקדימים תמיד דברי ב"ש לב"ה כמבואר בעירובין י"ג ב'. [ועי' בגבורת ארי שהוא עצמו חש לזה בתחילת דבריו, ולא נתברר לי מה נתכון ליישב ע"ז].

הודעה חשובה
ניתן להקדיש את העלון מידי שבוע להצלחה או לע"נ, וכן אפשר לפרסם ספרים בלבד בעמוד האחרון של העלון, העלון מודפס ב20,000 עותקים ומופץ בכל הארץ, מלבד זה הוא נשלח במייל לרבבות אנשים, ומהם זה נשלח לעוד רבבות רבות של אנשים, כך שמעיינים בו למעלה ממיליון איש מידי שבוע, בהקדשה אחת אתם מנציחים את יקירכם במפעל התורה וזיכוי הרבים מהגדולים בעולם, או זוקפים להצלחתכם את זכות הרבים ולימוד התורה של ציבור ענק זה, מעלת לימוד התורה היא הסגולה הבדוקה והמנוסה יותר מכל הסגולות שבעולם, בסכום של 1,000$ תוכלו לזכות בהקדשה זו, כל הקודם זוכה! רק שני הקדשות יופיעו מידי שבוע בעמוד הראשון של העלון!
או פירסום של ספרים, עמוד שלם 1,000$ וחצי עמוד 500$, בפרסום זה אתם חוסכים הוצאות גדולות של הדפסה והפצה.
לפרטים: בטלפונים או במייל המופיעים בתחתית העמוד. וכן ניתן לשלם בנדרים פלוס או בקהילות על שם מכון ראש פינה, ולכתוב שם את פרטי ההקדשה

כולל ומכון ראש פינה:
דברי חיים 2 ירושלים | משרד: הפסגה 18 בית וגן ירושלים | מייל להשארת הודעות: mhconrospina@gmail.com | טל: 02-6423226 | פקס: 02-6428856 | נייד: 0527-670522

ובפסחים [ק"ז א', בדין קידוש] אמר רב הונא שותה מלא לוגמיו ואם שתה פחות לא יצא. וכתבו **התוס' והרא"ש והר"ן** שם, דלאו מלא לוגמיו ממש קאמר, אלא כדמפרש בסוגיין דכל שאילו מסלקו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו, והוא פחות מרביעית כדאמרינן התם, **ונראה שהוא רוב רביעית**, דאמרינן [שם ק"ח ב'] והוא דשתה רובא דכסא. וסיים בה הרא"ש, ודלא כרב עמרם ורב צמח גאון שכתבו, אם קידש ולא טעם **רביעית** לא יצא.

ובשו"ע בהלכות קידוש [סי' רע"א סעיף י"ג] כתב: צריך לשתות מכוס של קידוש כמלא לוגמיו, דהיינו כל שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה מלא לוגמיו, והוא **רובו של רביעית.**

ובהלכות יום הכפורים כתב **בשו"ע** [סימן תרי"ב סעיף ט']: השותה ביום הכיפורים מלא לוגמיו (פירוש מלא פיו), חייב; ומשערים בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו; ולא מלא לוגמיו ממש, אלא כדי שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה כמלא לוגמיו, והוא **פחות מרביעית** באדם בינוני [כמש"כ הר"ן כאן, ודלא כדבריו ודברי הראשונים בפסחים]; וכל המשקים מצטרפים לכשיעור.

והקשה **המשנ"ב** [ס"ק כ"ו], שמדבריו כאן מבואר דהשיעור קרוב לרביעית [וכתב בשער הציון בשם הפר"ח דהוא פחות משהו מרביעית], ובסימן רע"א סי"ג כתב דהוא רובו של רביעית. **ובביאור הלכה** [שם ברע"א ד"ה והוא] הביא קושיא זו בשם התוספת שבת, ושם נשאר בצ"ע. וכבר קדמוהו האליה רבה והגרע"א [שו"ת ח"א סי' קנ"ד]. **והביאור הלכה** כתב ליישב וז"ל: ואפשר לומר, דשם מיירי לעניין חיוב חטאת נקט השיעור דהוא חייב לכו"ע, דלענין איסורא אפילו כל שהוא אסור מן התורה, אבל הכא לעניין קידוש דשיעור הטעימה הוא מדרבנן, סמך התוס' ושארי פוסקים דדי ברוב רביעית לאדם בינוני דזהו שיעורו. עכ"ל.

שיעור צירוף המשקין

מבואר במשנה [לעיל ע"ג ב'] דכל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו, אך לא נתפרש בגמ' הדין בשתה ושהה מעט וחזר ושתה באיזה שיעור של שיהוי הן מצטרפים לחיוב כרת. **וברמב"ם** [פ"ב ה"ד] כתב: שתה מעט וחזר ושתה אם יש מתחלת שתייה ראשונה עד סוף שתייה אחרונה **כדי שתיית רביעית** מצטרפין לשיעור, ואם לאו אין מצטרפין. עכ"ל. וכתב **הר"ן**, שנראה שלמדה מהתוספתא בפסחים [פ"א ה"ו] לענין חמץ, ששנינו שם "אחד האוכל ואחד הממחה ושותה, אכל ושהה וחזר ואכל אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין, שתה ושהה וחזר ושתה אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה **כדי שתיית רביעית** מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין", ופסקה **הרב רבי יצחק בן גיאת ז"ל** [הל' יוה"כ]. אך הקשה **הר"ן** ע"ז, דהא תניא בכריתות [י"ג א'] כל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית בכדי אכילת פרס, כיצד, שתה וחזר ושתה אם יש מתחילת שתיה ראשונה עד סוף שתייה אחרונה **בכדי אכילת פרס** מצטרפין, יותר מכאן אין מצטרפין, וכן שנינו שם [י"ב ב'] אכל אוכלין טמאים ושתה **משקים** טמאים ונכנס למקדש ושהה **בכדי אכילת פרס**, ומבואר שם להדיא בגמ' דגם במשקין שיעור השהיה הוא בכא"פ, וצריך עיון.

והסיק **הר"ן**, שיש לחוש ולהחמיר כההיא דכריתות, ולפיכך ראוי שיהיה בין שתיה לשתיה בכדי אכילת פרס. אבל בין אכילה לשתיה אין צריך לשהות דהא תנן האוכל והשותה אין מצטרפין. ומיהו אם אמדוהו רופאין שאין השיעורין הללו מספיקין לו או שהחולה אומר כן או שנסתפקו בדבר מאכילין ומשקין אותו כל צרכו. עכ"ד **הר"ן**.

ובאמת **ברמב"ם** הלכות תרומות [פ"י ה"ג] כתב ג"כ דין זה ששיעור צירוף השתיה הוא בכדי שתיית רביעית, והשיג שם **הראב"ד** עליו וכתב וז"ל: אמת הוא שכן מצא בתוספתא אבל במסכת כריתות פרק אמרו לו אכלת חלב נראה שאף לשתייה בעינן כדי אכילת פרס וכן בתוספתא דפסחים כך הוא בכדי אכילת פרס. עכ"ל. וכקושיית **הר"ן** הנ"ל. וכתב שם **הרב המגיד**, שמאחר שהרמב"ם פסקה לההיא דכריתות בהלכות שאר אבות הטומאה [פ"ח הי"א], נראה שהוא סובר שעשו חיזוק בטומאת גויה של דבריהם ולא דמיא לשאר איסורין כדי שלא לדחות תוספתא זו[ב].

ב ועיין מש"כ ע"ז בלחם משנה. והרדב"ז בהל' מאכלות אסורות פי"ד ח"ט דחה תירוצו של הרב המגיד, וכתב וזה ודאי דוחק שלא תהיה טומאת הגויה יותר חמורה מחלב שהוא בכרת, ותירץ "והנכון אצלי לקיים התוספתא ודברי רבינו שפסק אותה, **דאכילה איסורין או שתייתן בהנאת הגרון תליין** והנאת הגרון מן המשקין עוברת מיד, **ולפיכך בתוך כדי שתיית רביעית עדיין שתייה הראשונה הנאתה עומדת ואם שהה יותר מזה כבר עברה ההנאה** הראשונה, ולפיכך אינה מצטרפת, אבל **לענין פיסול הגויה אין דבר תלוי בהנאת הגרון אלא בעיכול תליא מילתא**, הילכך בתוך כדי אכילת פרס עדיין השתיה הראשונה עומדת, ולפיכך מצטרפת עמה, אבל יותר משיעור זה בכדי השתיה הראשונה הלכה לה ונבלעה במעיים ואינה מצטרפת, וזה טעם נכון וכו', עכ"ל. וכעי"ז כתב בה' תרומות פ"י ה"ג.

ובספר חזון יחזקאל על התוספתא דיומא פ"ד ה"ד המובאת בפנים כתב בחידושים ליישב דברי הרמב"ם באופן אחר וז"ל: וי"ל דשאני דין אכילת או שתיית איסור מדין האוכל אוכלים טמאים או שותה משקים טמאים שפוסלים את הגוייה **דשאני הוא באיסורים שהחיוב הוא על מעשה אכילת האיסור ובשתה ביותר מכדי שתיית רביעית אין כאן רביעית אין כאן מעשה אכילת כזית איסור אבל אוכלים טמאים ומשקים טמאים שפוסלים את הגויה אטו מעשה האכילה פוסלתו או מעשה השתיה פוסלתו, עצם האוכלים ועצם המשקים פוסלים אותו**, ובכה"ג שפיר כשגזרו החכמים באוכל אוכלים טמאים או השותה משקים טמאים שפוסלים את הגויה לא חלקו בין אכילה לשתיה ובתרוויהו באכילת פרס מצטרפים

ובטור [סי' תרי"ב] הביא דברי **הרמב"ם והראב"ד. ובשו"ע** [סעיף י'] כתב: שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפין לכשיעור; ואם לאו, אין מצטרפין [שיטת הרמב"ם והרי"צ גיאות]. ויש אומרים ששיעור צירוף השתיות כדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילות [שיטת הראב"ד והר"ן].

כתב **המשנ"ב** [ס"ק ל"א], דמלשון **המחבר** משמע דהעיקר **כדעה א'**, אבל **הפר"ח והגר"א** כתבו דהעיקר **כדעה השניה.**

ובביאור הלכה [ד"ה אם] כתב, מוכח מזה דמה ששהא בשעת השתיה הוא בכלל השיעור וא"צ שישהא שיעור שתיית רביעית בין שתיה לשתיה אלא כל ששהא בין השתיות והשהיות יותר מרביעית פטור [מאמר מרדכי ע"ש] ודין זה הוא אפילו לא הפסיק כלל אלא ששתה מעט מעט עד ששהא עי"ז יותר משתיית רביעית פטור.

... מתקיף לה רבי זירא: מאי שנא אכילה - דכל חד וחד בכותבת, ומאי שנא שתיה דכל חד וחד בדידיה? אמר ליה אביי: קים להו לרבנן בכותבת דבהכי מיתבא דעתיה, בציר מהכי - לא מיתבא. בשתיה - בדידיה מיתבא דעתיה, בדחבריה לא מיתבא דעתיה.

במשנה בתחילת הפרק [ע"ג ב'] שנינו: "האוכל ככותבת הגסה ביום הכפורים וכגרעינתה והשותה מלא לוגמיו חייב. כל האוכלין מצטרפין לככותבת, וכל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו. האוכל ושותה אין מצטרפין". ומבואר בגמ' לעיל [ע"ט א'], דשיעור הכותבת היינו עם גרעינתה.

ומבואר **ברש"י** [לעיל ע"ט א' ד"ה קים], אף על גב דבכל איסורי התורה משערינן בכזית כל זה היכי דכתיבי אכילה משא"כ ביו"כ דלא כתיב אכילה אלא מנע הכתוב את האכילה בלשון עינוי כדכתיב הנפש אשר לא תעונה וקים להו לחכמים דבפחות מככותבת לא מייתבא דעתיה כלל והרי הוא רעב ומעונה כבתחלה.

והרי"ף לא העתיק כל זה, וכתב **הר"ן**, שזה לפי דרכו שכל שיש איסור בדבר אינו מכניס עצמו לבאר אם יש בו חיוב כרת או לא. אך הוא ראה לכתבן, שהרי מבואר בכריתות [י"ג א'] התירו לה לעוברה לאכול פחות מכשיעור מפני הסכנה, ומקשינן מפני הסכנה אפילו טובא נמי תיכול, אמר רב פפא הכי קתני התירו לה לעוברה לאכול פחות מכשיעור ואפילו טובא מפני הסכנה, והיינו שאפילו אם צריכה לכשיעור מאכילין אותה פחות [ר"ל בשיהוי בין אכילה לאכילה] כדי שלא יצטרף בכדי אכילת פרס. והביא הרי"ף דין זה, וכן הסכימו רבותינו האחרונים שאפילו בחולה עושין כן להקל מעליו איסור כרת ומלקות לאיסור [ר"ל חצי שיעור] בלבד.

וכתב עוד, שיש לשאול מה ששנינו כאן "ככותבת גסה וגרעינתה" ולא שנינו בסתמא "ככותבת" כשם ששנינו בשאר דוכתי' "כזית" אף שמשמע כזית עם גרעינו, וכדמוכח בברכות [ל"ח ב'] גבי דרבי יוחנן דאכל זית מליח ובירך עליו, ופרכינן היכי מברך עליה דהא זית דכי שקלתא לגרעינתה בצר ליה שיעוריה, ומבואר שגין כזית שנאמר לעניין ברכה אחרונה היינו עם הגרעין, וכיון שכן לה כאן הוצרך לשנות "ככותבת וגרעינתה". אפשר לומר הטעם משום דאמרינן בירושלמי "דצריך למעך חללה", והכונה לחלל שבין האוכל שבכותבת וגרעינתה, ומש"ה אצטריך למיתני כמוה וכגרעינתה, דאי תנא ככותבת הגסה סתמא ה"א כמוה וכגרעינתה וכחללה.

ובגמרא [לעיל ע"ט ב'] שקלינן וטרינן בשיעור "ככותבת הגסה", שיש מי שסובר ששיעור של כותבת הגסה הוא יותר מכביצה, ומסקנת הגמ' דכותבת הגסה פחותה מכביצה. ואף שלא התפרש בגמרא כמה היא פחותה ממנה, מסתברא שיש לנו לכוין שאינה פחותה ממנו אלא מעט, כי כיון שיש מי שאמר שהיא יתירה מכביצה אין לנו להגדיל המחלוקת ביניהם, ולכן יש לומר ששיעור ככותבת הגסה הוא **פחות מעט מכביצה. וכן דעת הרמב"ם** [פ"ב ה"א. א"ה. לשון הרמב"ם שם: "ככותבת הגסה שהיא פחות במעט מכביצה"].

ולענין צרופן של אוכלין שכל האוכלין מצטרפין לככותבת, מוכח בגמ' [כריתות שם] שאם אכל מעט וחזר ואכל מצטרפין כל שלא שהה בין אכילה ראשונה לאכילה אחרונה יותר מאכילת פרס, אבל כל ששהה יותר משיעור זה אינן מצטרפין לכרת ולמלקות, אך יש בזה איסור דאורייתא של חצי שיעור. דקי"ל כר' יוחנן דאמר חצי שיעור אסור מן התורה. ושיעור אכילת פרס לדברי **רש"י** [פסחים מ"ד א' ד"ה ומשני] הוא ד' ביצים, **ולהרמב"ם** [פ"ב ה"ד] הוא ג' ביצים. ומחלוקתן תלויה בסוגיא בעירובין [פ"ב ב'] ואין זה מקומה. ויש לחוש לדברי **רש"י** ולהמתין באכילת חולה שיעור אכילת ארבע ביצים. עכת"ד **הר"ן**.

ומבואר בגמ', דשיעור זה אינו משתנה מאדם לאדם, אלא לכו"ע השיעור בככותבת הגסה.

עוד מבואר בגמ', שציר שע"ג הירק מצטרף לשיעור. ואף שאוכלין ומשקין אין מצטרפים, מ"מ ציר מצטרף כיון ד'אכשורי ירק הוא'.

ובטור [סי' תרי"ב] הביא כל דיני השיעורים הנ"ל, וכתב **הב"י** שאף שחצי שיעור אסור מן התורה, מ"מ נפק"מ לחולה שיש להאכילו פחות פחות מכשיעור. וכ"כ **הט"ז** [ס"ק א'] **והמשנ"ב** [ס"ק ג'].

בשו"ע [סימן תרי"ב סעיף א'] כתב: האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה, חייב; והוא פחות מכביצה מעט, ושיעור זה שוה לכל אדם בין לננס בין לעוג מלך הבשן.

עוד כתב **השו"ע** [שם סעיף ב']: כל האוכלים מצטרפים לשיעור זה, אפילו מלח שעל הבשר וציר שעל ירק; אבל אכילה ושתיה אינן מצטרפות.

[עיין שם בכס"מ בשם מהר"י קורקוס]. עיי"ש עוד.

כתב **הט"ז** [ס"ק ב'], **שהשו"ע** הוצרך ליתן קודם שיעור "ככותבת" ואח"כ "פחות מכביצה מעט", דבמתניתין איתא דהשיעור "ככותבת" ובגמ' מבעיא לן אם עם הגרעין קאמר או לא, ובירושלמי אמרו עוד שיש ספק אם משערים בחלל שיש בין הכותבת להגרעין שבתוכה, ע"כ פסק לן השיעור מעט פחות מכביצה בזה יתברר לן השיעור.

כתב **המשנ"ב** [ס"ק ב' ד'], שמה שכתב בשו"ע שהוא "פחות מכביצה", ר"ל ביצה בינונית, ועיין בדגול מרבבה שכתב דכביצה האמור כאן הוא בלי קליפה, ובתשובת בנין ציון החדשות חולק עליו. וכשם שמלח שעל הבשר וציר שעל הירק מצטרף, ה"ה בשרה פתו ביין או במים מצטרף היין או המים להפת

כתב **בביאור הלכה** [ד"ה ככותבת], מתבאר בש"ס דככותבת היינו עם גרעינתה, ולכאורה דאם אכל הכותבת עצמה פטור שהרי חסר מקום הגרעין, והגרעין בעצמו אין לצרפו שהרי קשה הוא ואין ראוי כלל לאכילת אדם [כדמוכח בשבת כ"ט א'], ולפ"ז אפילו בלעו ביחד עם הפרי לכאורה אינו מועיל [אף על גב דמעליותא הוא לענין ברכה עיין סימן ר"י במ"ב סק"ז], שהרי בעינן לאתוביה דעתיה ובציר משיעור לא מייתבי דעתיה, וכן מצאתי למאמר מרדכי, וכתב לגמגם על לשון הב"ח דמשמע מיניה בהיפך. אלא דאינו מיושב לפ"ז קצת דנקט תנא שיעורא דאכילה ביוה"כ "בככותבת", וכותבת עצמה אינה בכלל, אמנם אח"כ מצאתי בשבת ס"פ נוטל ברי"ף שם בפירוש קמא דיש תמרים רכים שנאכלים עם הגרעינים והיינו אפילו לאדם [אכן לפירוש השני אינם נאכלים רק לבהמה], ועיין בפי"א דתרומות בפי' המשנה להרמב"ם במשנה ה', וצ"ע.

דף פ"א

... אכל אוכלין שאינן ראוין לאכילה, ושתה משקין שאינן ראוין לשתיה, ושתה ציר או מורייס - פטור.

ולהלן [בע"ב] דנה הגמ' להוכיח ממה ששנינו -"שתה ציר או מורייס פטור", הא חומץ – חייב, מתניתין מני - רבי היא, דתניא, רבי אומר: חומץ משיב את הנפש. דרש רב גידל בר מנשה מבירי דנרש, אין הלכה כרבי. לשנה נפקי כולי עלמא, מזגו ושתו חלא, שמע רב גידל ואיקפד, אמר אימר דאמרי אנא דיעבד, לכתחלה מי אמרי? אימר דאמרי אנא פורתא, טובא מי אמרי? אימר דאמרי אנא חי, מזוג מי אמרי?, ע"כ. ומבואר עכ"פ בגמ', דאף בחומץ חי ואפילו פורתא יש איסור לכתחילה.

והטור [סי' תרי"ב] כתב בשם **הראבי"ה**, שהאוכל מדבר שאינו ראוי לאכילה **אפילו איסורא ליכא**. אח"כ כתב **הטור** שתה משקין שאינן ראויין לשתייה כגון ציר או מורייס וחומץ חי **פטור אבל אסור**. וציין **הב"י**, **שהרמב"ם** [פ"ב ה"ה] חולק על דברי **הראבי"ה** הנ"ל, שכתב דאכל אוכלין שאינם ראויים למאכל אדם או שתה משקין שאינם ראויין לשתייה, אפילו אכל ושתה מהן הרבה פטור מן הכרת, **אבל מכין אותו מכת מרדות**. אך אפשר דלא כתב הראבי"ה דאפילו איסורא ליכא בדבר שאינו ראוי לאכילה, אלא באוכל פחות מכשיעור דוקא, ובהכי ניחא מה שכתב הטור אח"כ שתה משקין שאינם ראוין לשתייה כגון ציר ומורייס וחומץ חי פטור אבל אסור, שאי"ז חולק על מה שכתב בשם הראבי"ה, דיש לומר דההיא בשותה כשיעור היא ומודה בה הראבי"ה דאיסורא איכא כיון שהיא כשיעור. אמנם בלאו הכי אפשר לתרץ, דדוקא בשתה ציר או מורייס או חומץ שהם דברים שנאכלים על ידי טיבול הוא דקאמר דאיכא איסורא, והראבי"ה שכתב דאפילו איסורא ליכא כשאינם ראויים למאכל אדם כלל, אבל אין לומר דבמאכלים שאינם ראויים דוקא קאמר הראבי"ה דאפילו איסורא ליכא - ולא במשקין שאינם ראויים, דאין סברא לחלק בין מאכלים למשקין בכך.

עוד איתא לעיל [פ' ב'] אמר ריש לקיש האוכל אכילה גסה ביום הכפורים פטור, מאי טעמא אשר לא תעונה כתיב [ויקרא כג כט] פרט למזיק. ופירש **רש"י**, אכילה גסה שאכל לילי יום הכפורים על השבע שהיה שבע מהאכילה בערב יוה"כ [דאל"כ היאך משכחת לה אכילה גסה דעכ"פ חייב למה שאכל תחלה באיסור קודם שיבוא לידי אכילה גסה. ט"ז ס"ק ה' מג"א ס"ק ב' ומשנ"ב ס"ק י"ב] וכתב **הב"י** [שם] בשם **הכל בו**, היה שבע מאכילה גסה כגון שאכל אוכלין שאינם ראויים לאכילה, ואחר כך אכל אוכלין הראויים פטור, אף על פי שזה ראוי לרעב אינו ראוי למי ששבע כזה. **והר"ש** פירש, אפילו שבע מאוכלין ראויים כגון שאכל בלילי יום הכפורים סמוך לתחלת הלילה, שעדיין היה שבע ומלא מסעודת הערב, ולפיכך כשאוכל בלילה אכילה גסה רע לו ואינו נהנה ממנה כלל אבל מזקת לו ולפיכך פטור, ע"כ. וכתב ע"ז **הכל בו**, נ"ל שלא נאמר זה אלא לאוכל כל מאכלים שאינם ראויים אלא למי שהוא רעב, אבל אם אכל מאכלים הראויים אף לשבע כגון מאכלים המבושמים והמתובלים שיש בהם הנאה אף לשבע, באמת יתחייב אפילו אכלם על השובע כדאמרינן בעלמא [מגילה ז' ב'] רווחא לבסימא שכיחא.

בשו"ע [סימן תרי"ב סעיף ו'] כתב: אכל אוכלים שאינם ראוים לאכילה, או שאכל אכילה גסה כגון מיד על אכילה שאכל ערב יום הכיפורים עד שקץ במזונו, פטור. וכתב **הרמ"א**: ואם אכל מאכלים מבושמים או מתובלים, על אכילתו, חייב, דרווחא לבסומי שכיחא [כנ"ל מהכל בו].

כתב **הט"ז** [ס"ק ו'], דלכתחילה אסור לאכול אכילה גסה, וכדאמרינן בגמרא גבי חומץ דיעבד אין לכתחלה לא, וגבי אוכלין שאין ראוים כתב הטור בשם ראבי"ה דאפילו איסורא ליכא. והרמב"ם כתב דמכין אותו מכת מרדות בזה. ולעד"נ דאין כאן מחלוקת, דבאמת יש לעיין בדברי ראבי"ה דאמר אין איסור באוכלין שאין ראוין, דהא אמרינן מתניתין דאוכלין שאין ראוין **פטור** משמע אבל אסור[ג], ואין לומר דפטור ומותר

ג עי' יד מלאכי ושדי חמד ובאבן האזל סוף מעשה הקרבנות איך הכלל בעלמא מלבד איסורי שבת כשכתוב הלשון "פטור",

קאמר, דבגמ' שקיל וטרי על מה ששנו במשנה "שתה ציר או מורייס פטור" - הא חומץ חייב, ומוכח מזה דפטורי דהכא גבי יה"כ אינם אלא דיעבד, ואין לומר דראבי"ה לא התיר אלא בפחות מכשיעור [א"ה. וכמש"כ הב"י בתירוץ הראשון], דהא סתמא אמר אכל אוכלין שאין ראוים אין איסור משמע אפילו הרבה, ועוד קשה על הטור שמביא דברי ראבי"ה בלי חולק ובסמוך לענין משקין כתב בשתה משקין שאין ראוים דהיינו ציר או מורייס וחומץ חי פטור אבל אסור, וכמו שהקשה הב"י.

והב"י כתב לתרץ קושיא זו [בתירוץ השני], דראבי"ה אמר באינם ראוים כלל וציר או מורייס הם דברים הנאכלים ע"י טיבול, ותמהתי על פה קדוש כיון דנחית לחילוק זה, היה לו לומר דגם ראבי"ה ורמב"ם לא פליגי, דראבי"ה מיירי באינם ראוים כלל - כגון עפר, ויש להביא ראיה ממה דאיתא ביו"ד סי' רל"ח שבועה שלא אוכל ואכל עפר פטור והוא מימרא דרבא בשבועות [כ"ב ב'], והטעם דלא אחשביה לאכילה כלל, והתם פטור ומותר קאמר דכיון דאין עפר בכלל השבועה למה יהיה אסור לכתחילה, ואפילו תימא במקום שיש שם סברא לאסור לכתחילה, מ"מ כאן ביוה"כ דתלי מלתא ביתובי דעתא, וזה ודאי דבאכילת עפר לא מיתבא דעתיה, והרמב"ם שכתב באוכלין שאין ראוין דמכין אותו מכת מרדות - היינו כגון עשבים המרים או שרפים הבאושים שזכר אותם הרמב"ם בהדיא [פ"ב ה"ה], דיש עכ"פ שם אכילה עליהם, וכן חומץ חי, וע"ז אמר רב גידל דיעבד אין לכתחלה לא, וא"כ לא היה להב"י לעשות מחלוקת בין הראבי"ה לרמב"ם. **ובמשנ"ב** [ס"ק ט"ו] כתב בקצרה, דלכתחילה יש איסור באכילה גסה, וכן באוכלים שאינם ראוים לאכילה יש איסור לכתחילה מדרבנן, ואפילו בחצי שיעור מהן ג"כ יש ליזהר לכתחלה.

וכתב **בביאור הלכה** [ד"ה אכל], דפשוט באוכל מאכלים שראוים רק לבהמה ג"כ פטור, וכן מוכח ברמב"ם בפ"ב משביתת עשור שכתב גבי האוכל כותבת מאכלים הראויין לאדם, וכן כתב באוכלין שאינן ראויין עיי"ש. ומ"ש עשבים המרים בא לאפוקי עשבים טובים הראויין למאכל אדם. ולענין בשר חי לכאורה פשוט שחייב שיש בני אדם אוכלים אותו, וכן מבואר בסוגיין דקאמר אכל אומצא במלחא מצטרף, ואומצא היינו בשר חי, וכן מצאתי לרבינו מנוח שהעתיק בזה פירוש רש"י דאומצא הוא בשר חי (ולפנינו ברש"י שם לא נמצא), אלא דתמוה קצת מה שהרמב"ם העתיק אכל בשר צלי במלח, ולכאורה משמע מזה דבשר חי לא הוי אוכלא, אלא דבאמת א"א לומר כן מסוגיא דשבת [קכ"ח] והעתיקה הרמב"ם [פכ"ו משבת] ובשו"ע [סימן ש"ח סל"א], ועיין שם במשנ"ב ובבה"ל, ועיין בפר"ח בשבת שם בד"ה אומצא. וצ"עד.

האם הכונה פטור אבל אסור, או פטור ומותר, עיי"ש.

ד ובשאגת אריה סי' ע"ו כתב: ...הא וודאי גבי יוה"כ דלא כתיב ביה אכילה אלא כל הנפש אשר לא תעונה אפילו אם אכלן שלא כדרך אכילתן כגון אוכל חלב חי כדאמרינן התם, וכ"ש בשר בהמה חי כמ"ש התוס' שם, אפ"ה חייב משום לא תעונה דיה"כ. ובפ"ב דיומא (דף פ) לא פטרינן אלא באוכל אכילה גסה ביוה"כ משום דכתיב אשר לא תעונה פרט למזיק, אבל שלא כדרך אכילתן דאינו מזיק הא וודאי חייב. עכ"ל. ולפ"ז מתיישב קושיית הביאור הלכה על הרמב"ם. ומ"מ רוב האחרונים חלקו ע"ז, עי' ישועות יעקב סי' תרי"ב, ובבנין ציון סי' ל"ה, ובכת"ס סי' קי"א, דס"ל דהוי ככל התורה שאין איסורו אלא מדרבנן כיון דהוי אכילה שלא כדרכה, והאיסור רק בביטול עינוי שבא ע"י האכילה, ועפ"ז כתב הכת"ס שם דנפק"מ לענין חולה שיש בו דמאכילין אותו הקל הקל, ואפילו אם צריך לאכול כשיעור ולא פחות מכשיעור אם סגי ליה כשאוכל שלא כדרך הנאתן ע"י שמערב בה דבר מר או בשר חי, אסור לאכול בדרך הנאתן כמו שאסור לו לאכול שיעור שלם שהרי אין בזה איסור תורה כלל, והוא ק"ו מן פחות פחות מכשיעור וכן בתשובת עמק יהושע [סי' י'] כתב להוכיח דלא כהשאג"א דאינו אסור אלא מדרבנן, ומסיק דנפק"מ לחשיב"ס שמאכילין הקל הקל שצריך להאכילו שלא כדרך הנאתן, והובאו דבריהם בשדי חמד [ח"ט מע' יוהל"פ סי' ג' או' ח'] וכיוצ"ב כתב בתשו' בית אב [סי' צ"א] ע"פ מה שהוכיח מהרמב"ם שכ' אומצא היינו צלי במלח דאוכל בשר חי פטור [וכמו שדייק הביאור הלכה הנ"ל], וכתב עפ"ז דמי שאחזו בולמוס דמאכילין אותו הקל הקל תחילה אם אפשר להאיר עיניו ע"י בשר חי אסור להאכילו דבר הראוי לאכילה, ע"ש. והובא בשד"ח שם.

והעיר ע"ז בספר הלכות חג בחג [ימים נוראים עמ' תי"ט], לפמש"כ הכסף משנה [פי"ד ממאכלות אסורות] בחולה שיש בו סכנה דאין משהין כלל ונותנים לו כל צרכו, א"כ ג"ז נכלל בכל צרכו כדי שלא יקוץ במאכלו, והרי התירו אף לשחוט בשבת לחולה שיש בו סכנה כדי שלא יקוץ בבשר נבילה וכש"כ בזה. וביותר לפמש"כ הרב המגיד [פ"ב משבת] דלחולה שיש בו סכנה מותר לעשות בשבת אף דבר שאין במניעתו סכנה, ואעפ"כ הביא הרב המגיד בהל' יוהכ"פ הדין דמאכילין פחות פחות מכשיעור מוכח דס"ל דפחות מכשיעור לא חשיב בכלל צורכי החולה, כיון דסגי ליה בהכי, משא"כ צורכי החולה כשאין במניעתן סכנה כישוב דעתו דהדלקת הנר ליולדת וכדו' דעכ"פ הוי בכלל צורכי חולה, וא"כ גם אכילה כדרכה בלא עירוב דבר מר הוי בכלל צורכי החולה אפילו אי נימא דאין בזה חשש סכנה, ואינו עניין למש"כ הבה"ל סי' שכ"ח שהרבה פוסקים חולקים על הרב המגיד ואוסרים לעשות צורכי החולה כל שאין בו חשש סכנה, דהרי אכילה עצמה היא צורך החולה ואף יש בה סכנה מדמאכילין אותו, משא"כ שאר כל צורכי החולה שדנין על כל דבר אם יש במניעתו סכנה או לאו בזה כל שאין בו חשש סכנה מעיקרא לא הותר כלל.

וכן הביא ששמע ממרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שיש חילוק בזה, שאם הוא חולה שיש בו סכנה כיולדת, אזי נותנין לו כל צרכו ואף דברים מתוקים וערבים לחיך כשיש צורך בזה להבראתו פחות פחות מכשיעור, אך אם הוא חולה שאין בו סנה רק שיש חשש שמא יסתכן כחולה כליות או מעוברת

כתב **המג"א** [ס"ק ג'] בשם **הב"ח**, אם אכל עד שקץ במזונו אפילו אם אכל מאכל מבושם פטור. וצ"ל דהכל לפי מה שמרגיש בנפשו. וביאר **המשנ"ב** [ס"ק ט"ז], דבסתם תלינן דבמאכל מתובל כשהוא אוכל אפילו אם היה מתחלה שבע ביותר אינו קץ בה, ובזה מיירי הרמ"א ואעפ"כ אם מרגיש בנפשו שכואב לו האכילה וקץ בה פטור.

כתב **המשנ"ב** [ס"ק י"ב י"ד], דברים ראוים לאכילה רק שהם איסורים כגון חלב ונבילה וטרפה וכה"ג בודאי חייבים עליהם גם מחמת יוה"כ. אם אינו קץ ורק שהיה שבע ואינו מתאוה לאכול ואעפ"כ הוא מרגיש טעם כשאוכל, חייב.

דין שתיית חומץ אוציר או מורייס

להלן [בע"ב] דנה הגמ' להוכיח ממה ששנינו -"שתה ציר או מורייס פטור", הא חומץ – חייב, מתניתין מני - רבי היא, דתניא, רבי אומר: חומץ משיב את הנפש. דרש רב גידל בר מנשה מבירי דנרש, אין הלכה כרבי. לשנה נפקי כולי עלמא, מזגו ושתו חלא, שמע רב גידל ואיקפד, אמר אימר דאמרי אנא דיעבד, לכתחלה מי אמרי? אימר דאמרי אנא פורתא, טובא מי אמרי? אימר דאמרי אנא חי, מזוג מי אמרי?, ע"כ.

כתב **הב"י** [שם], דמשמע מהגמ' דהא דפטור בחומץ חי דוקא בשתה פורתא, אבל שתה טובא חיובי נמי מיחייב, **וצריך** טעם למה השמיטו הטור. ואפשר, דמשום דלא שמיע ליה בכמה נקרא 'טובא' לא שייך לחייב עליו, ומפני כך סתם דבריו. אבל על **הרמב"ם** [פ"ב ה"ה – ו] יש לתמוה, שכתב: "אכל אוכלין שאינם ראויים למאכל אדם כגון עשבים המרים או שרפים הבאושים או ששתה משקין שאינם ראויים לשתייה כגון ציר ומורייס וחומץ חי **אפילו אכל ושתה מהם הרבה הרי זה פטור מן הכרת אבל מכין אותו מכת מרדות.** שתה חומץ מזוג במים חייב. עכ"ל. ומשמע מלשונו, דאפילו שתה הרבה חומץ חי נמי פטור, ולכאורה כמו שחייב בחומץ מזוג כיון דאמר **רב** גידל "אימור דאמרי אנא חי" וכו', הכא נמי ה"ל לחיובי בשתה חומץ חי הרבה שהרי אמר "אימור דאמרי אנא פורתא טובא מי אמרי", דמשמע דכל דהוי טובא הלכה כרבי דמחייב. ושמא יש לדחוק ולומר דאפילו שתה מהן הרבה דקאמר לא קאי אלא אציר ומורייס בלבד ולא על חומץ חי. ויותר נראה לי, **שהרמב"ם** לא גרס "אימור דאמרי אנא פורתא" וכו'. **ורבינו ירוחם** כתב "כל הפטורים שכתבתי בין באכילה בין בשתיה דוקא מעט אבל הרבה לא". והכל בו כתב, שתה חומץ מזוג במים חייב, **ובעל ההשלמה** פסק אפילו חי, ע"כ. וצריך לומר דמה שפסק בעל ההשלמה דאפילו חי חייב, היינו בשתה הרבה דוקא קאמר דאילו בשתה מעט ודאי פטור, שהרי נפסק הלכתא דלא כרבי.

שיש לה צירים מוקדמים, אזי יש לעשות כל טצדקי שלא יאכל כדרכו כגון ע"י עירוב דבר מר המעכב בשתיה וכדומה, וכהיום יש מינון מיוחד לכך באופן שאין נפש החולה בוחלת בכך.

ברמ"א [שם סעיף ט'] כתב: שתה משקין שאינן ראויין לשתיה, כגון ציר או מורייס וחומץ חי, פטור; אבל חומץ מזוג, חייב.

וכתב **הט"ז** [ס"ק ז'], שמלשון **הטוש"ע** "חומץ חי פטור", משמע אפילו הרבה, וכך כתב **רמב"ם** בהדיא. והקשה **הב"י** מדברי רב גידל "דוקא פורתא אבל טובא לא". ונראה לתרץ, **דהרמב"ם** מפרש הגמ' הכי דג' חילוקים חילק רב גידל (א) בין דיעבד לבין לכתחלה, (ב) בין טובא לפורתא, (ג) בין ראוי לאין ראוי, וע"כ אמר תחלה דפטור, דאמרינן בזה היינו דיעבד והיינו פטור ואסור, וע"ז אמר אפילו את"ל דפטור ומותר לכתחילה, מ"מ היינו בפורתא אבל טובא אסור לכתחלה, ובזה אמר' מתניתין פטור ואסור, ואת"ל דאמרינן אין חילוק בין פורתא לטובא ובכל גווני פטור ומותר, מ"מ יש לחלק בין ראוין לאין ראוין דהיינו חומץ מזוג מקרי ראוי, וא"כ הוה דינו ככל ראוי וחייב עליה. אבל רבינו ירוחם וכל בו מפרשים, דדברי רב גידל הם לא בדרך את"ל אלא כפשוטו, וכמו שהבין הב"י בגמ'. והסברא בזה, שאם שתה הרבה מאוד חייב אפילו באין ראויים מצד מעלת הרבוי, וכמו שמצינו ביו"ד לענין נותן טעם לפגם, דאם יש מעלה מצד הרבוי לא חשיב לפגם כנ"ל טעם מחלוקתן בזה.

והמג"א [ס"ק ה'] כתב, דהחומץ האמור כאן הוא דוקא כשמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ, וכמש"כ ביו"ד סי' קכ"ג ס"ו. ובגמ' משמע, דבחומץ הרבה חייב, ונדחקו בזה **הב"י והד"מ**, ובאמת הדעת נותנת דאדרבה כששותה הרבה חומץ חזק טפי מזיקו, והעיקר כמ"ש הב"ח דקאי אמזוג דכששותה הרבה חייב, וכן הגירסא ברא"ש, וכ"מ **ברא"ש** בברכות [פ"ז], שכתב הא דמברכין על החומץ מיירי בנותן חומץ הרבה לתוך המרק, ע"ש. משמע דבלא מרק אפילו הרבה לא חשיב שתיה.

במשנ"ב [ס"ק כ"ט] הביא דברי **המג"א** דהחומץ כאן הוא דוקא שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ דאז אינו ראוי לשתיה ופטור אפילו שתה הרבה יותר מכשיעור, דכיון שהוא חומץ חזק טפי מזיקו. וי"א דכששותה הרבה חייב משום דאז שובר רעבונו והתורה אמרה אשר לא תעונה אבל אסור לכו"ע אפילו בפורתא.

... ותנא מייתי לה מהכא: ועניתם את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו, יכול יהא ענוש על תוספת מלאכה - תלמוד לומר וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה, על עיצומו של יום - ענוש כרת, ואינו ענוש כרת על תוספת מלאכה ...

בהמשך הגמ' מבואר ב' ילפותות לענין זה של תוספת מחול על הקודש. א') ממה שנאמר "וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה". על עיצומו של יום - ענוש כרת, ואינו ענוש כרת על תוספת מלאכה, וממיעוט זה יש ללמוד את מצות התוספת, שהרי בכך שממעט הכתוב מעונש, הוא מגלה שיש איסור בדבר. ב') ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש, יכול יתחיל ויתענה בתשעה - תלמוד לומר בערב. אי בערב - יכול משתחשך - תלמוד לומר בתשעה. הא

כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום. מכאן שמוסיפין מחול על הקודש. ואין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין? תלמוד לומר מערב עד ערב. ואין לי אלא יום הכפורים, שבתות מניין? תלמוד לומר תשבתו. אין לי אלא שבתות, ימים טובים מנין? תלמוד לומר שבתכם. הא כיצד? כל מקום שנאמר שבות - מוסיפין מחול על הקודש.

וכתב **הר"ן**, יש לשאול - זמן תוספת זה אימת, שאין לומר שהוא בעוד שהשמש זורח על הארץ שהרי שנינו בשבת [י"ז ב'] "וכולן ב"ה מתירין עם השמש", ואי אפשר ג"כ שיהיה בזמן בין השמשות, שהרי תוספת זה אינו אלא בעשה, ובין השמשות ספק כרת הוא וחייב אשם תלוי, ואם עשה מלאכה בשני בין השמשות חייב חטאת שמנה. ויש לומר, דמשעה שאין השמש נראה על הארץ עד שמתחיל בין השמשות יש שלשת מילין ושליש או שלשה מילין ורביע, ואותו זמן הוא ראוי לתוספת [א"ה. כל זה כשיטת ר"ת שבעת שנכסה השמש מעינינו עדיין אינו בין השמשות, וכמו שמבאר להלן]. וראיה לדבר, דהנה בפסחים [צ"ד א'] איתא דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים שיעור ד' מילין ובשבת [ל"ד ל"ה] איתא דמשקיעת החמה מתחיל בה"ש ואמר שם דמשך בה"ש תלתא רבעי מיל ואח"כ הוי לילה לרבה [אליבא דר' יהודה דפסקינן כוותיה] ולרב יוסף שני שלישי מיל, ואמרינן שם דג' כוכבים בינונים הוי לילה, א"כ קשה אהדדי.

ותירץ **ר"ת** דשתי שקיעות הוו, ד"משתשקע החמה" שאמרו **בשבת** היינו **מסוף שקיעת החמה** כלומר משעה שנשקעה ברקיע, והיא עדיין כנגד חלונה ולפי שלא עברה חלונה ועדיין אינה מהלכת אחורי הכפה, פני רקיע מאדימין כנגד מקומה, ו"משקיעת החמה" דתניא **בפסחים**, היינו **מתחילת שקיעת החמה** שהתחילה ליכנס ברקיע נמצא שמתחילת שקיעתה עד זמן בין השמשות שהיא סוף השקיעה שלשת מילין ושליש או שלשת מילין ורביע. וכן מוכח בירושלמי שאין בין השמשות מתחיל עד סוף השקיעה [דגרסינן התם ר' אומר הלבנה בתקופה התחיל גלגל חמה לשקוע ותחילת גלגל הלבנה לעלות זהו בין השמשות אמר ר' חנינא סוף גלגל חמה לשקוע ותחילת גלגל הלבנה לעלות פירוש ר' חנינא משבש לה לברייתא ואמר הכי קתני ר' אומר סוף גלגל חמה ומכאן למדנו שאין בין השמשות מתחיל עד שעה שסוף גלגל חמה שוקע ונמצא מתחילת השקיעה עד זמן בין השמשות שלשת מילין ושליש או שלשת מילין ורביע].

ועל דרך דברי **ר"ת** כתב **הרמב"ן** שהזמן הזה שהוא מתחילת השקיעה דהיינו משעה שאין השמש נראה על הארץ עד זמן בין השמשות, הוא זמנו של תוספות שהזמן הזה שהוא שלשת מילין ורביע רצה לעשותו כולו תוספת עושה רצה לעשותו מקצת ממנו עושה, ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהא ודאי יום מחול על הקודש. וא"ת תינח תוספת בתחילתו, אבל תוספת ביציאתו היכי משכחת לה, שזמן בין השמשות אינו ראוי לתוספת שמן הספק הוא נאסר ומבין השמשות ולהלן לילה גמור הוא, ועד איזו שעה יהא מוסיף והולך. יש לומר, כעין שאמרו בירושלמי דברכות דגרסינן התם ובלבד שיתחמו

תלתא כוכבים דדמיין חדא כוכבתא, כלומר רצופין במקום אחד, היו מפוזרין אסור בעשיית מלאכה משום תוספת.

ותוספת זו נשים חייבות בו, דאף דמעטיה רחמנא מעונש ואזהרה והויא ליה מצות עשה שהזמן גרמא, אפ"ה מרבינן להו [בסוכה כ"ח א'], מדכתיב "האזרח" לרבות נשים אזרחיות שחייבות בעינוי.

והרא"ש כתב ג"כ דתוספת זה לא בבין השמשות הוא, דבין השמשות ספק יום ספק לילה ואם עשה מלאכה בשני בין השמשות חייב חטאת כנ"ל ואינו נקרא תוספת דבלאו ריבויא דקרא צריך לפרוש מספק, וגם ספק כרת יש בו. ותוספת זה לא נתברר שיעורו, אלא על כרחך לאו תוספת כל דהו קאמר, כדמשמע בביצה [ל' א'] ובשבת [קמ"ח ב'] שהנשים היו מזלזלות בתוספת ולא בעיצומו של יום ולא בספיקו, אלמא לאו בתוספת כל דהו אמרינן, אלא שלא נתברר שיעורו וצריך לפרוש בכניסתו קודם בין השמשות מעט, וכן ביציאתו אחר צאת הכוכבים צריך להוסיף מעט [ועי' מה שהארכנו בזה בשבת דף ל"ד].

ובשו"ע [סימן רצ"ג סעיף ב'] כתב: צריך ליזהר מלעשות מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים, ולא יהיו מפוזרים אלא רצופים, ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו.

והיינו כדברי **הר"ן** הנ"ל. וכן נתבאר שם **בב"י**[ה] עיי"ש. וכתב **המשנ"ב** [ס"ק ד'] עיין לקוטי פר"ח על יו"ד שכתב דאם הרקיע מזהיר כעין אורה של יום תו לא נחשב אותו הזמן רק בה"ש והביאו הגאון רע"א בחידושיו ביו"ד סימן רס"ב עי"ש ובבאור הגר"א בלקוטיו שם כתב דאם נסתלק האדמימות מן כל כפת הרקיע באותו צד ששקעה החמה אין אנו חוששין במה שמזהיר. ודע עוד דבספר תפארת ישראל בפ"ב דשבת מצריך ג' קטנים לבד ג' בינונים ולא ידעתי מקורו ואולי דטעמו שמא אנו טועין בדבר וגדולים הם לכך אנו צריכין עוד כוכבים הגדולים מהם ומזה אנו יודעין שעכ"פ הם אינם גדולים ולפי מה שכתב בשערי תשובה סימן רל"ה בשם המטה יהודה והברכי יוסף עי"ש ניחא דברי התפארת ישראל בפשיטות אולם שארי אחרונים לא הזכירו ד"ז [ואפשר דאם בשארי מקומות הרקיע מעונן ולא יכול לראות עוד כוכבים יש להקל לכו"ע] ונ"ל דלפי מה שכתב הגר"א דבעינן שיסתלק האדמימות מן כל כפת הרקיע באותו צד ששקעה החמה ואז מועיל הג' כוכבים נראה דמועיל אז בג' כוכבים קטנים לבד.

ה והב"י שם כתב להדיא דמשום לילה ודאי סגי בכוכבים קטנים אף כשהן מפוזרין, ורק משום תוספת שבת בעינן שהכוכבים יהיו רצופים. ובעולת שבת שם הבין שההמתנה לכוכבים רצופים הוא מצד חשש לילה, וכתב שם המג"א ס"ק ב', דהעולת שבת לא עיין בב"י. וכן באליה רבה שם ס"ק ב' כתב לדחות את דברי העולת שבת, עיי"ש. וכ"ה בדגול מרבבה שם.

ובהלכות יוה"כ כתב **בשו"ע** [סימן תרכ"ד סעיף ב']: צריך להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו, שימתינו מעט אחר יציאת הכוכבים.

וציין **המשנ"ב** לדבריו בסי' רצ"ג הנ"ל.

דף פ"ב

משנה. התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים, אבל מחנכין אותן לפני שנה ולפני שנתים, בשביל שיהיו רגילין במצות. גמרא. השתא בפני שתים מחנכין להו, בפני שנה מבעיא? אמר רב חסדא: לא קשיא; הא - בחולה, הא – בבריא ...

מבואר בגמ' כמה פירושים כיצד להסביר את המשנה:

א. לשיטת רב חסדא, הרישא של המשנה שמתענים שנתיים [שזהו הפירוש "לפני שנה" דהיינו החל מהשנה שלפני השנה הסמוכה לפירקן] מדברת בקטן חולה. והסיפא של המשנה האומרת שמתענים שלש שנים, היא בבריא.

ב. לפי רב הונא ורב נחמן, מתענים הבריאים ארבע שנים לפני גדלותם, והחולים שלש שנים, תענית שעות. וכשהם שנתיים או שנה סמוך לגדלותם - הם משלימים את התענית. כל זה לפי שיטת **רש"י** דגרס בדברי רב הונא "בתינוקת" ובדברי רב נחמן "בתינוק". ולכן מתפרש שאינם חולקים זה על זה, כי לדברי שניהם בבריא זמן החינוך לשעות הוא ד' שנים לפני הגדלות, וזמן החינוך בהשלמת התענית הוא ב' שנים לפני השלמת התענית. ובחולה לדברי שניהם זמן החינוך לשעות מתאחר בשנה אחת [ויש רק שנה אחת לחינוך לשעות]. ולהלן תתבאר דעת **הרי"ף** שחולק ע"ז.

ג. שיטת רבי יוחנן, שיש חינוך שנתיים או שנה לפני גדלות לשעות בלבד, ואין הם משלימים כלל לפני גדלות.

וכתב **הרי"ף**, אף על גב דקיימא לן כרבי יוחנן בדין שתינוקת בת י"ב ותינוק בן י"ג משלימין מדאורייתא, מ"מ קיימא לן כרב הונא ורב נחמן דבתראי נינהו דמשלימין מדרבנן כדי לחנכן מבן י"א בין לתינוק בין לתינוקת, ובן ט' ובן י' מחנכין אותן לשעות כדרב נחמן.

ומבואר דהרי"ף לא גרס "בתינוקת" ו"בתינוק" בדברי רב הונא ורב נחמן, ולפי דבריו מתבאר שהזמן שוה בשניהם, ונחלקו מתי מתחיל הזמן.

ופירש **הר"ן**, דדברי רב הונא "בן ח' ובן ט' מחנכין אותם לשעות" היינו בן ח' שנים שלמות שנכנס בתוך ט' בבריא, ובן ט' שלמות שנכנס בשנת י' בחולה מחנכין אותם לשעות, וכן כל השנים האמורים בשמועה זו שנים שלמות הן שחל יום הכפורים להיות בשנה שלאחר זמן, בן עשר שלמות בבריא ובן אחת עשרה שלמות בחולה משלימין מדרבנן, בן שנים עשר שלמות שהוא נכנס לתוך שלש עשרה משלימין מדאורייתא פירוש **בתינוק** משום **דקסבר תוך זמן דהיינו בן שלש עשרה כלאחר זמן** לעונשין [עי' נדה מ"ה ב'], ובהשלמה דאורייתא אין מקום לחלק בין חולה לבריא כל שיכול לסבול תעניתו, ורב נחמן אמר בן ט' ובן י' וכו' פירוש רב נחמן גם קאי על תינוק, ומשום דסבירא ליה דתוך זמן כלאחר זמן מודה ליה לרב הונא דבן שנים עשר משלימין מדאורייתא, אלא דנחלק עליו בתרתי (א) בחינוך שעות מדרבנן, (ב) ובהשלמה מדרבנן, דסובר שאין להקדים כל כך חינוך שעות אלא רק מבן ט' ובן י', ובהשלמה דרבנן גם נחלק עליו, שאין לחלק בהשלמה בין בריא לחולה אלא תרווייהו משלימין בן י"א.

א"כ לדברי הרי"ף מתבאר, דלדעת רב הונא חינוך שעות בקטן ובקטנה הוא מגיל ח' [הנכנס לט'] לבריאים וט' [הנכנס לי'] לחולים, וההשלמה היא בבני י' [הנכנס לי"א] בבריאים ובבני י"א [הנכנס לי"ב] בבריאים בין בקטן ובין בקטנה, ואף שבקטנה כבר חייבת מדאורייתא כיון שנכנסה לי"ב מ"מ לא החמירו בה כיון דעיקר חינוך הוא בקטן כמבואר בנזיר [כ"ט א'], ובבני י"ב [הנכנס לי"ג] כבר שניהם חייבים מדאורייתא. ולדעת רב נחמן מתבאר, דהחינוך לשעות בקטן וקטנה הוא מגיל ט' [הנכנס לי'] לבריאים, וי' [הנכנס לי"א] בחולים, ובהשלמה דרבנן סובר שאין לחלק בין חולים לבריאים, ובשניהם מתחיל מי"א [הנכנס לי"ב]. וכנ"ל שבקטנה כבר מחוייבת היא מדאורייתא בזמן זה לדעה זו.

ור' יוחנן נחלק עליהם בג' דברים: (א) אין להקדים חינוך לשעות כל כך אלא בן עשר [הנכנס לי"א] בבריא ובן י"א [הנכנס לי"ב] בחולה, (ב) השלמה מדרבנן ליכא, (ג) חיוב דאורייתא הוא רק בי"ג הנכנס לי"ד, כי תוך זמן כלפני הזמן.

וע"ז כתב הרי"ף, אף על גב דקיימא לן כרבי יוחנן בדין שתינוקת בת י"ב ותינוק בן י"ג משלימין מדאורייתא, מ"מ קיימא לן **כרב נחמן** שהוא בעצם הדעה האמצעית בין רב הונא לר' יוחנן.

הילכך בן ט' שלמות בבריא ובן י' שלמות בחולה מחנכין אותם לשעות, שאם היה רגיל לאכול בשתי שעות מאכילין אותו בשלש בשלש מאכילין אותו בארבע ולא מפליגינן בחינוך שעות, ובהשלמה דדבריהם בין תינוק לתינוקת כלל. אבל לענין השלמה דאורייתא נקטינן כרבי יוחנן משום דאיפסיקא הלכתא במסכת נדה [מ"ה ב'] דתוך זמן כלפני זמן הילכך תינוקת בת י"ב שלמות ותינוק בן י"ג שלמות שהביאו שתי שערות משלימין מדאורייתא.

וכך הם דברי **הרמב"ם** שכתב [פ"ב ה"י – יא] וז"ל: קטן בן ט' שנים ובן י' מחנכין אותו לשעות כיצד היה רגיל לאכול בשתי שעות ביום מאכילין אותו בשלש היה רגיל בשלש מאכילין אותו בארבע לפי כח הבן ומוסיפין לענות אותו בשעות. בן י"א שנה בין זכר בין נקבה מתענה ומשלים מדברי סופרים כדי לחנכו במצות. בת י"ב שנה ויום אחד ובן י"ג ויום אחד שהביאו שתי שערות הרי הן כגדולים לכל המצות ומשלימין מן התורה, אבל אם לא הביאו שתי שערות עדיין קטנים הן ואינן משלימין אלא מדברי סופרים. עכ"ל. וכתב הרב המגיד שדבריו בזה הם ממש כדברי הרי"ף.

והרא"ש כתב, דנראה לו כגירסת **רש"י**, ופסק הלכה כרב הונא ורב נחמן, וכך הם דברי הטור [סי' תרט"ז].

וכתב הר"ן, **שהרב רבי יצחק אבן גיאות** פסק כרבי יוחנן דהשלמה מדבריהם ליכא, וכבר הזכיר **הרב המגיד** סברא זו, וכן כתב **הגהות מיימון שבעל הלכות גדולות והרוקח ורא"מ** פסקו כרבי יוחנן. וכתוב **בתרומת הדשן**, שכן פסקו **התוספות** [כתובות נ' א' ד"ה ובת]. וכתב עוד הרב המגיד שיש מי שאומר שיש השלמה בתינוקת מדבריהם בשנת י"ב ואין השלמה בתינוק מדבריהם כלל, ויש מי שאומר שיש השלמה בתינוק בשנת י"ג ובתינוקת בשנת י"ב.

ומסיק **הב"י**, דלענין הלכה כיון **שהרי"ף והרמב"ם** מסכימים לדעת אחת, הכי נקטינן.

ועל מה ששנינו 'התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים', פירש **רש"י** אין **חייבין** למנוע מהם מאכל. ונראה מדבריו שאם רצו לחנכן בעינוי קודם לזמן שקבעו חכמים הרשות בידם. אבל **הרמב"ם** [פ"ב ה"א] כתב קטן שהוא פחות מבן ט' אין מענין אותו ביום הכפורים כדי שלא יבוא לידי סכנה. וזה לשון הכל בו: קטן שהוא פחות מבן ט' אין מענין אותו ביום הכפורים כדי שלא יבוא לידי סכנה פירוש שאין מניחין אותו להתענות ואפילו לשעות ובזה נכשלין הרבה בני אדם וראוי למחות בידם והר"ש פירש אין חייבין להתענות ואין לשון מענין מיושב עליה. עכ"ל.

בשו"ע [סימן תרטז סעיף ב] כתב: קטן (הבריא) בן ט' שנים שלימות, ובן י' שנים שלימות, מחנכין אותו לשעות; כיצד, היה רגיל לאכול בב' שעות ביום, מאכילין אותו בשלשה; היה רגיל לאכול בג', מאכילין אותו ברביעית; לפי כח הבן מוסיפין לענות אותו בשעות [וציין הרמ"א: וה"ה לקטנה הבריאה. טור]. בן י"א, בין זכר בין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים, כדי לחנכן במצות. וכתב הרמ"א: ויש אומרים שאינן צריכין להשלים מדרבנן, כלל [ר"ן וא"ז והגמיי"י בשם ה"ג ורוקח ורא"ם], ויש לסמוך עלייהו בנער שהוא כחוש ואינו חזק להתענות (תה"ד סימן קכ"א) וכל מקום שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו ברחיצה וסיכה [טור].

וממשיך **השו"ע**: בת י"ב ויום אחד, ובן י"ג ויום אחד, שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל מצות ומשלימים מן התורה; אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם ואינן משלימין אלא מדברי סופרים. וכתב **הרמ"א**: ואפילו הוא רך וכחוש, צריך להשלים דחיישינן שמא נשרו השערות [תה"ד].

וממשיך **השו"ע**: קטן שהוא פחות מבן תשע אין מענין אותו בי"כ, כדי שלא יבא לידי סכנה. וכתב **הרמ"א**: אפילו אם רוצה להחמיר על עצמו, מוחין בידו [כל בו].

וכתב **המשנ"ב** [ס"ק ט'], מה שאין מדקדקין בזה"ז להתענות שום תינוק בשנת י"ב משום דבזה"ז ירדה חולשה לעולם ומן הסתם כל קטן אינו נחשב כבריא לזה אא"כ ידוע שהוא בריא וחזק לסבול. ומדברי הא"ר משמע דאפילו בשנת י"ג אין נוהגין להתענות כל זמן שלא השלים שנת י"ג.

דף פ"ג

חולה מאכילין אותו על פי בקיאין. אמר רבי ינאי: חולה אומר צריך, ורופא אומר אינו צריך - שומעין לחולה, מאי טעמא - לב יודע מרת נפשו. פשיטא! מהו דתימא: רופא קים ליה טפי, קא משמע לן. רופא אומר צריך וחולה אומר אינו צריך - שומעין לרופא. מאי טעמא - תונבא הוא דנקיט ליה ...

הכללים העולים מדברי הגמ' הם, (א) אם החולה אומר צריך אפילו כנגד כל הרופאים שבעולם מאכילים אותו [לדעת מר בר רב אשי], (ב) אם יש ב' רופאים שאומרים שצריך לאכול שומעים להם ג"כ כנגד כל העולם, (ג) כשיש רופא אחד כנגד ב' רופאים הולכים אחר דעת הרוב בין לקולא ובין לחומרא.

כתב **הרמב"ם** [פ"ב ה"ח] והוא שיהיה רופא בקי. וכתב **הרב המגיד** שטעמו לפי ששנו במשנה [פ"ב א'] מאכילין אותו על פי בקיאין.

וכתב **הרא"ש בשם התוס'**, ד'חולה אומר צריך אני' היינו שאומר שהוא ירא שאם לא יאכל שיכביד ויהיה מסוכן למות, ויש ספרים דגרסינן בהך מילתא דרבי ינאי, "פשיטא ספק נפשות להקל, מהו דתימא האי דקאמר חולה צריך אני בעותי הוא דקא מיבעת סבר אי לא אכילנא מייתנא, קא משמע לן". אלמא דוקא משום ספק מיתה מאכילין אותו [ר"ל דלמסקנא יש בזה באמת סכנת מיתה כיון שלב יודע מרת נפשו, ולא רק חשש שיכביד חוליו]. ונראה לי דחומרא גדולה היא זאת בספק נפשות, דאין לך רופא שיאמר אם לא יאכל שמא ימות, אלא הרופא דרכו לומר אם לא יאכל אפשר שיכביד עליו החולי ויסתכן, ואפילו לספרים שכתוב בהם הגירסא הנ"ל, אין ללמוד מזה דדוקא על ספק מיתה מאכילין, ומה שאמר "מייתנא" הוא לאו דוקא אלא שדרך החולה לומר כן מחמת פחד מיתה.

עוד כתב **הרא"ש בשם ריב"א**, דעכו"ם או אשה נאמנים להכחיש ישראל.

וכתב **הב"י** [סי' תרי"ח], דכן כתוב **בהגהות מיימוני** לגבי "חולה אומר צריך אני והרופאים אומרים אינו צריך מאכילין אותו", וז"ל: יש גאונים שפסקו דהני מילי כשאומר אסתכן אם לא אוכל, אבל אם אמר לא אסתכן אם לא אוכל אסור להאכילו, וכן פירש ר"י. אבל רבינו תם נחלק על זה, והורה הלכה למעשה להיתר, וכי החולים נביאים הם או בקיאים הם, אך כיון שיודע החולה שיום הכפורים הוא או שבת ואומר אני צריך ואיני יכול לסבול מחמת החולי מאכילין אותו, אפילו סבורים החולים שאינם מסוכנים, וכן האשה, שהיכן מצינו סכנה לנשיכת כלב שוטה ולמתאוה וכה"ג, ולישנא "דמיית" אל יטעך, שכן לשון התלמוד אלא האי "מיית" היינו שמתיירא לחלות או לקלקל כי דאבון אחד מחסרון האוכל מכאיב הלב ומתעלף לפעמים, ואפילו דאבון אחד מאבריו

אני קורא סכנה ומחללין עליו את השבת, וכדאמרינן [ע"ז כ"ח א'] במכה של חלל אף על פי שרובן אינן מתים בכך, וכן מעוברות המריחות וכו'. וכל זה כתב גם כן בהגהות מרדכי. ובסמ"ק כתב וז"ל: כשהחולה שואל לאכול אומרים "יום הכפורים הוא", ואם אומר "אף על פי כן תנו לי לאכול", מאכילין אותו, דכה"ג חולה אומר צריך אני קרינן ביה, אפילו אינו אומר שצריך משום סכנה. עכ"ל. וכתבו הכל בו. כן הביא הירושלמי [יומא פ"ו ה"ד] "ר' חנינא הוה יתיב קמיה דרבי חגאי ביום הכפורים אמר לו צחינא טובה אמר לו זיל שתי בתר שעתא אשכחיה, אמר לו מהו צחותא עברה, אמר לו מכיון דשרית לי אזלת לה. שמעינן מינה שאין היצר תאב אלא בדבר האסור לו", הילכך שפיר דמי למיעבד הכי. ודוגמת זה היו עושין למשלח השעיר [לעיל ס"ז א'] שהיו עושין סוכות בדרך ומזמנין לו שם מזון ואומרים הרי פת ומים ומפרש טעמא לפי שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו, ואמרינן נמי שמעולם לא הוצרך אדם לכך.

בשו"ע [סימן תרי"ח סעיף א'] כתב: חולה שצריך לאכול, אם יש שם רופא בקי אפילו הוא עובד כוכבים שאומר: אם לא יאכילו אותו אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו, ואין צריך לומר שמא ימות. אפילו אם החולה אומר: אינו צריך, שומעים לרופא; ואם החולה אומר: צריך אני, אפילו מאה רופאים אומרים: אינו צריך, שומעים לחולה.

הביא **המג"א** [ס"ק א'] דברי **הרא"ש** בשם **ריב"א**, דעכו"ם או אשה נאמנים להכחיש ישראל.

עוד כתב **המג"א** [ס"ק ב' ג' ובמשנ"ב ס"ק ב' ד'] שאפילו אינו אומר החולה שיסתכן, רק שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי, נותנין לו, שאנו חוששין שמא יסתכן [ב"ח מהרי"ש לבוש ומהרי"ל]. ואפילו הרופאים אומרים שהמאכל יזיקהו שומעין לחולה [רדב"ז ח"א פ"ו כ"ה, ועמ"ש בשמו סימן ש"ל]. והוסיף **המשנ"ב** [ס"ק ג' ה'], דאפילו החולה בעצמו הוא רופא מומחה והוא אומר שאינו צריך, שומעים לרופא שאומר שהוא צריך. וכל דין זה הוא כשמזכירין לו תחלה שהיום הוא יו"כ דשמא שכח אבל אחר שהודיעוהו שהיום יו"כ והוא שואל לאכול א"צ לדקדק עליו יותר דלב יודע מרת נפשו ואחזוקי אינשי ברשיעא לא מחזקינן. כתבו הפוסקים אם החולה רוצה להחמיר אחר שצריך לכך עליו נאמר אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. עוד כתבו דבמקום שמאכילין אותו אין צריך כפרה ע"ז דאונס רחמנא פטריה כ"ש שלא היה רק כחצי שיעור וכפרה לא נאמר רק על השוגג.

כתב **המשנ"ב** [ס"ק א'], ד"רופא בקי" היינו באותו מקום. ועיין לעיל סימן שכ"ח סעיף יו"ד דהביא שם המחבר דעת יש מי שאומר דלא בעינן בקי אלא כל אדם בחזקת בקי קצת לענין ספק נפשות [והיינו באומר עכ"פ שמבין בחולי זה], ומסיים הרמ"א שם די"א זה דוקא ברופא ישראל, אבל בעכו"ם אינו נאמן עד שיהיה בקי. וה"ה הכא. ודע דביולדת לכו"ע מהימנין לנשים דאינהו בקיאי בהו [ד"מ].

כתב **הביאור הלכה** [ד"ה חולה] בשם הפמ"ג והחיי אדם, דאפילו הוא לע"ע חולה שאין בו סכנה אכן שמשערים שאם לא יאכל אפשר שיתגבר עליו המחלה ויוכל להיות שיבוא לידי סכנה. ובענין מה שכתב השו"ע "אפילו הוא עכו"ם",

עוד כתב שם בשם ספר תפארת ישראל, דהאידנא יש להתיישב בדבר דבעיני ראיתי דשבקי להמנותייהו דלכל חולי קל אומרים תמיד שכשיתענה יסתכן. וכיוצא בדבריו כתב בשו"ת רמ"ץ [חא"ח סימן ט"ל אות יו"ד] וכן בשו"ת רוח חיים [סימן תקנ"א אות ד'] גם לענין רופאי ישראל שהרבה מהם חשודים לעבור על ד"ת ולחלל שבת וגם הם אינם מתענים מצד אפקירותא צ"ע רב אם יש לסמוך עליהם עי"ש. ובאמת הדבר תלוי לפי ראות עיני המורה את הענין וכמו שכתב בספר מטה אפרים סימן תרי"ח אות ב' וז"ל והדבר תלוי בראות עיני המורה ובבקיאותם בעיונם בענין הזה עי"ש. ולענין אם ח"ו יש מגפה (היינו מה שקורין חאלעריע) ר"ל בעיר עיין מה שכתבנו בסימן תקע"ו בבה"ל בשם פתחי עולם לענין הד' צומות. ולענין יוה"כ עיין בח"ס ח"ו סי' ט"ו ונדפס כעת בשו"ע לעמברג בהגהותיו, אמנם בספר ראשית בכורים [בדף ל"ג] חולק עליו, ע"ש. ועיין בספר שדי חמד [במערכת יו"כ סימן ג'] מש"כ בזה.

עוד כתב [ד"ה ואם], עיין ט"ז שמצדד לומר דדוקא כשהחולה מתחיל ושואל לאכול, אבל אם הוא אין שואל כלום אלא כששואלים אותו אומר "צריך אני", בעינן דוקא שיהיה רופא אחד אומר כדבריו ואז מהני אפי' כנגד ק'. ולא העתקתי דבריו במשנה ברורה כי הרבה אחרונים [הא"ר ונהר שלום ומטה אפרים ומאמר מרדכי] חולקין עליו.

משנה. מי שאחזו בולמוס - מאכילין אותו אפילו דברים טמאים, עד שיאורו עיניו ... תנו רבנן: מי שאחזו בולמוס - מאכילין אותו הקל הקל, טבל ונבילה - מאכילין אותו נבילה, טבל ושביעית - שביעית. טבל ותרומה - תנאי היא, דתניא: מאכילין אותו טבל, ואין מאכילין אותו תרומה. בן תימא אומר: תרומה ולא טבל.

פסק **בשו"ע** [סי' תרי"ח ס"ט]: מי שאחזו בולמוס, והוא חולי שבא מחמת רעבון וסימנו שעיניו כהות ואינו יכול לראות, מאכילין אותו עד שיאורו עיניו; ואם אין שם מאכל של היתר, מאכילין אותו מאכל איסור; ואם יש כאן שני מיני איסורים, אחד חמור מחבירו, מאכילין אותו הקל תחלה. וכתב **הרמ"א**: אם צריך לבשר ויש כאן בהמה שצריכין לשוחטה ובשר נבלה מוכנת, ע"ל סימן שכ"ח סעיף י"ד [דמבואר שם דכיון שהוא צריך לאכול לאלתר והנבילה מוכנת מוטב להאכילו נבילות].

כתב **המג"א** [ס"ק ט'], דעפ"י המבואר בגמ' לדעת רבי, תרומה חמורה מטבל, וטבל מנבילה, ונבילה משביעית, ואם אין שם אלא טבל, אם הוא דגן אפילו נזרע בעציץ שאינו נקוב מעשרין אותו בשבת קודם שיאכילוהו, דגזרינן אטו נקוב, ואם הוא מעשר ירק שהוא דרבנן מאכילין אותו בלא מעשר. וצ"ע על **הרמב"ם** [פי"ד ממאכלות אסורות] שכתב סתם:

טבל ותרומה, אם אי אפשר לתקן הטבל, פירוש כגון שלא יהיה די בנותר, מאכילין אותו טבל שאינו קודש כתרומה. עכ"ל. ולא חילק בין מעשר ירק לפירות, וקי"ל הלכה כרבי מחבירו ואפשר דמיירי שם בחול.

העתיק **המשנ"ב** [ס"ק כ"ה] הסימן שאמרו בגמ' על האירו עיניו, שהוא משודע להבחין בין טעם תבשיל יפה לטעם תבשיל רע.

עוד כתב [ס"ק כ"ו] שמלשון **השו"ע** "עד שיאירו עיניו" משמע דבזה אין צריך לצמצם ליתן לו פחות פחות משיעור וכנ"ל דיוכל לבא ע"י השהיה לסכנה.

דף פ"ד

ועוד אמר רבי מתיא. רבי יוחנן חש בצפידנא, אזל גבה דההיא מטרוניתא, עבדא ליה מלתא חמשא ומעלי שבתא. אמר לה: בשבת מאי? אמרה ליה: לא צריכת. - אי מצטריכנא מאי? - אמרה ליה: אישתבע לי דלא מגלית ...

הקשה **מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצוק"ל** איך חל השבועה, דהא כיון דהוא מצווה לגלות הוי נשבע לבטל את המצוה. ותירץ דכיון דבשעה שנשבע הרי אז לא ידע אותה רפואה, אם כן אז חיילא השבועה, ואם כן גם אחר כך שנודע לו הרפואה, הרי הוא מושבע ועומד שלא לגלות [קובץ מוריה אלול תשנ"ח עמ' 60]

הגאון ר' יצחק זילברשטיין שליט"א [בס' משנת פקוח נפש עמ' רס"ז] כתב ליישב, דכיון שאותה אשה שגילתה לו הרפואה היתה מטרונתא והיה בידה להרוג אותו או לפחות להצר לו, אם כן מן הדין לא הי' מחוייב לגלות, דלא גרע מהשבת אבידה דאבידת עצמו קודם לאבידת חבירו.

דף פ"ה

מצאוהו חי מפקחין. מצאוהו חי פשיטא! - לא צריכא, דאפילו לחיי שעה ....

ביאר כאן **המאירי** וז"ל: ואעפ"י שנתברר שא"א לו לחיות אפילו שעה אחת, שבאותה שעה ישוב בלבו ויתודה. עכ"ל. ודבריו הם חידוש עצום, ולכאורה לפי דבריו יצא, במי שידעינן שאחר שיתרפא לא יקיים מצות השי"ת או שהוא קטן אז שאין לו עדיין על מה להתודות ולעשות לא נחלל שבת בעבורו וכ"ש עבור מחלל שבת בפרהסיא או מומר להכעיס.

אכן **בביאור הלכה** [סי' שכ"ט ס"ד] הביא את דברי **המאירי**, וכתב ע"ז שכל זה הוא רק לטעמא בעלמא, אבל לדינא אין תלוי כלל במצות, רק העיקר דדחינן כל המצות בשביל חיים של ישראל וכדיליף שמואל מקרא מוחי בהם וכו' עיין שם.

תנו רבנן: עד היכן הוא בודק? עד חוטמו, ויש אומרים: עד לבו ...

הגר"מ פיינשטיין ז"ל [שו"ת אגרות משה יו"ד, חלק ב' סי' קמ"ו] נשאל ע"ד חולה שהפסיק לנשום, אולם הרופאים רואים ע"י ה. ק. ג. "שהלב עדיין פועם אם לדון אותו כמת לכל דבר.

והשואל רצה לדמות זה למ"ש **הגר"ח מבריסק זצ"ל** דבכל דיני התורה אזלינן בתר ראות עינינו ולא כפי אשר נראה ע"י כלי ההבטה המתחדשים מעת לעת. ולכן מותר לאכול דברים שנתחמצו אף שפעולת החימוץ היא ע"י תולעים [- חידקים] הנראים במיקרוסקופ, דכיון דאינם נראים להדיא להעין אינם בכלל שקצים ורמשים שנאסרו בתורה, וכן לגבי ריבוע של תפלין ופגימה בסכין של שחיטה כל שאין הקלקול נראה להעין עצמה, אף שהוא נראה תחת כלי ההבטה, אין אנו מתחשבים בזה ואינו לא מעלה ולא מוריד. ואם כן ה"ה לענינינו שאף שהרופאים שומעים ע"י מכשיריהם דפיקות הלב, כיון שלעינינו נראה שהוא מת ועל פי הסימנים שנתנו לנו חז"ל על זה, אין אנו מתחשבים במה שהרופאים רואים ושומעים.

אולם הגרמ"פ השיב על זה דלא דמי, דהנה **בשו"ת חת"ס** [יו"ד סי' של"ח] כתב דישנו מיעוט דמיעוטא רחוקה שגם אחרי הפסקת הנשימה האדם חי, וכמו שמצאנו במס' שמחות [פ"ח ה"א] פוקדין על המתים [- הולכין על קברם] עד ג' ימים, ומעשה שפקדו אחד ומצאוהו חי וחי כ"ה שנים, אלא שבמיעוט רחוק כזה לא חיישינן כלל לזה, עכתו"ד החת"ס. ולפ"ז כיון שיש איזה מציאות שהאדם יחי' גם אחרי שהפסיק לנשום, אם אכן הרופאים שומעים דפיקות הלב, צריכים להתחשב בזה, ודינו כחי. והיינו דהפסקת הנשימה אינו דין שהוא נחשב מת, אלא שהוא סימן שאינו חי, משא"כ כשהוברר שהוא חי ולבו פועם דינו כחי לכל דבריו.

ועיין שם שהביא **מתשובות חכם צבי** [סי' ע"ז] שהשואל רצה להוכיח מכאן שהאדם יכול לחיות בלי לב, שהרי הבדיקה כאן הוא בנשמת רוח אפיו, שזה הוא קובע החיות ולא כמ"ד דבודקים עד לבו. אולם החכם צבי דחה ראייתו דהרי רש"י כתב: זמנין דאין חיות ניכר בלבו, וניכר בחוטמו ולעולם עיקר החיות הוא הלב.

וביאר הגרמ"פ דבריו דאם הלב לא היה מפסיק חיותו, והוא עיקר החיות, אז הי' דפיקה בלב, כי א"א ללב לחיות בלי דפיקה, אלא שלפעמים הדפיקה הוא חלוש, והוא מוצנע תחת בית החזה, ואינו נשמע, לזה יש לנו סימן מנשימת החוטם, אבל בודאי אין החוטם אבר שהנשמה תלוי' בו, עיין שם שהאריך בזה.

ובהאי עניינא. הנה דברי הגמ' כאן ולהלן המה מיסודות הדיון הארוך בספרי האחרונים לגבי השאלה הרפואית החשובה, מה הוא עיקר חיוב האדם, או במילים אחרות, איך קובעים את רגע המוות, ונפק"מ לגבי לקיחת איברי האדם להשתלות וכדו'.

הראשון שדן בזה הי' **החתם סופר בתשובתו** [יו"ד סי' שלח] כנ"ל, ותשובתו נכתבה בהקשר לויכוח שהיה באותה תקופה בין הגאון רבי יעקב עמדין למשה מנדלסון, סביב הדרישה להשהות את הקבורה למשך שלשה ימים על מנת לוודא שהאדם מת. החתם סופר קובע: "הכל תלוי בנשימת האף כמבואר ביומא פה, ופסקו הרמב"ם וטוש"ע". "בודקין עד חוטמו ושם ניכר יציאת הנפש". והוא מסיים: "ועל כן כלל הוא לכל המתים שזה שיעור המקובל בידינו מאז היתה עדת ה' לגוי קדוש, וכל הרוחות שבעולם אם ימלאו חופניהם רוח לא יזיזונו ממקום תורתנו הקדושה". עכ"ד.

ובהקשר למה שמביא החת"ס וכנ"ל מהגמ' כאן דהכל תלוי בנשימת האף, יש לציין שבירושלמי [פ"ח דיומא ה"ה] איתא: י"א שבודקים עד החוטם וי"א שבודקים עד הטבור ע"כ ולא נזכר דעה על בדיקת הלב כמו שמופיע בבבלי וצ"ע.

גם בגמ' סוטה [מ"ה ע"ב] מובאת מחלוקת ביחס לגופה שנמצאת בין שתי עיירות, מאיזה אבר בגוף מודדים על מנת למצוא את העיר הקרובה שחייבת בהבאת עגלה ערופה. "ומאין מודדין? ר' אליעזר אומר, מטיבורו, ר' עקיבא אומר, מחוטמו". בהסבר המחלוקת נאמר שם: "במאי קמיפלגי? מר סבר עיקר חיותא באפיה, ומר סבר, עיקר חיותא בטבוריה". דהיינו גם במחלוקת זו אנו מוצאים שוב את שתי הגישות של בדיקת נשימה וטבור, ללא שמוזכרת האפשרות של בדיקת הלב.

בציץ אליעזר [חלק י' סי' כה] מביא את דברי החתם סופר הנ"ל וכותב, שלפי דבריו העיקר תלוי בהפסק הנשימה, אכן יש לציין שבחת"ס מזכיר עוד דברים: "שמוטל כאבן דומם - ואין בו שום דפיקה ואח"כ בטל הנשימה" עכ"ל ונראה לכאורה דיש כאן כמה תנאים נוספים וצ"ע. וראה עוד **בציץ אליעזר** [חלק י"ג סי' פ"ט] בזה, **ובאגרות משה** [יו"ד ח"ב סי' קעד] באריכות.

דף פ"ו

שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי: שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש? אמר: שלשה הן, ותשובה עם כל אחד ואחד. עבר על עשה ושב - אינו זז משם עד שמוחלין לו, שנאמר שובו בנים שובבים. עבר על לא תעשה ועשה תשובה - תשובה תולה, ויום הכפורים מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם. עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה - תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין ...

החרדים [עניני תשובה פרק ד] תמה על הא דתנן באבות [פ"ד מי"ג] דתשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות והלא בסוגין מבואר דרק יסורין ממרקין. והביא לתרץ דהמשנה באבות איירי בתשובה מאהבה דעונות נעשו לו כזכויות, אבל בסוגין בתשובה מיראה איירי. והוסיף החרדים דלפ"ז י"ל דהא דתנן באבות תשובה ומעשים טובים היינו תשובה שיחשבו בה עונותיו כמעשים טובים.

והחרדים בעצמו תירץ דהא דמבואר כאן דתשובה אינו מגינה על יסורין היינו אם אינו מתחזק במעשים טובים [הכולל לימוד התורה], אבל בהתחזקו במעשים טובים התשובה והמעשים טובים מגינים מיסורין ואפילו ממיתה וכדדרשינן בבני עלי דבזבח ומנחה אינם מתכפרין אבל מתכפרין בתורה ובגמילות חסדים.

ועי' **במנחת חינוך** [סוף מצוה שסד] שכתב דנראה דהא דתשובה לחוד לא מהני בחמורות היינו רק בתשובה מיראה, וכמו התירוץ שהובא בחרדים. ועיין שם **במהר"ל** שתירץ דישנם שני מיני יסורים, אם זה בא כעונש על החטא בזה לא יועיל תריס, משל למי שיש לו מכה שנימוק בבשרו לא יועיל לו לזה מגן ותריס, רק נגד חץ הבא מבחוץ, כך התשובה ומעש"ט מגינים עליו על מה שעל יד חטאו עלול הוא בנקל ללקות יסורים עיין שם.

... אבל מי שיש חילול השם בידו - אין לו כח בתשובה לתלות, ולא ביום הכפורים לכפר, ולא ביסורין למרק. אלא כולן תולין, ומיתה ממרקת, שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון.

כתב **רבינו יונה** [שערי תשובה שער ג אות ה] דאע"פ שאין לחילול ה' מרפא על דרך שאר העונות, מ"מ ימצא לו מרפא אם יעזרהו השם יתברך לקדש תורתו נגד בני אדם ולהודיע לבני אדם גבורת ה' וכבוד הדר מלכותו, וסר עונו ע"י הקידוש ה' שהוא בהפך מן המעשה אשר נואל ואשר חטא בו. עוד כתב [באות טז] דגם לעון חילול ה' תמצא כפרה בהגיונו תמיד בתורה ויגע בה. ולפ"ז צ"ל דמה שאמרו כאן דאין כח בתשובה לתלות היינו רק באותם דרכים המכפרים בשאר עוונות. [ועי' במשך חכמה בהפטרה של וילך שכתב עוד כפרה לעון של חילול ה'].

היכי דמי חילול השם ... רבי יוחנן אמר: כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ...

ויש לעיין בזה עפ"י המבואר **ברא"ש** [פ"ג דברכות סי' לא] בשם הירושלמי דר' יוחנן לא הי' מניח תפילין אלא מפסחא לפסחא, והוה חזיק רישיא מפסחא ועד עצרת וכו' וע"ש ברא"ש שפירש שמחמת חולי הראש לא הי' רשאי ר"י להניח תפילין אלא פעם אחת בשנה ע"ש היטב ובכס"מ [פ"ד דתפילין ה"ג] הביא דברי הרא"ש הנ"ל ע"ש. וכן כתב הרמ"א בדרכי משה או"ח [סי' ל"ח ס"ק א'] במנהגו של ר"י ע"ש. ולכאורה צ"ע בגמ' כאן דר"י קרי לכה"ג חילול השם וצ"ע.

[ועי' בירושלמי [ברכות פ"ב ה"ג] דאיתא הנ"ל במנהגו של ר"י באופן אחר וצ"ע].

הפרי יצחק [ח"א סוף סי' ה'] העיר **דהרא"ש** בהלכות קטנות הביא מהירושלמי דרבי יוחנן לא הניח תפילין אלא מפסח לפסח, ופירש הרא"ש דרבי יוחנן חשש בראשו מקרירות

ולכך לא הי' מניח תפילין רק פעם אחת בשנה. ולכא' צע"ג דהא רבי יוחנן בעצמו קאמר כאן דאם ילך ד' אמות בלי תפילין זה חילול ה', וכתב דצ"ל דכוונת רבי יוחנן כאן על תפילין של יד אבל תפילין של ראש באמת לא היה מניח כלל.

ועפ"ז כתב הפרי יצחק דיש ליישב אמאי חשיב חילול ה' כשהולך בלי תפילין והא יש לדונו לזכות דהוא חולה מעיים שפטור מן התפילין, וכתב דלפי המבואר דכוונת רבי יוחנן כאן רק לענין תפילין של יד לפ"ז יש ליישב ע"פ מש"כ **התוס'** בשבת [ס"א א' ד"ה דילמא] דאין חיוב לחלוץ תפילין של יד כשנכנס לבית הכסא, וא"כ כ"ש שמותר להפיח, וע"כ גם החולה מעיים אינו פטור מתפילין של יד, ושפיר איכא חילול ה' כשילך ד' אמות בלי תפילין של יד ועיין בתוס' יוהכ"פ כאן.